

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Узагальнено теоретичні положення щодо сутності екологічних проблем формування засад сталого сільського розвитку. Розроблено практичні рекомендації удосконалення системи управління природоохоронною діяльністю в АПК

Ключові слова: сталий сільський розвиток, екологічний розвиток, екологічна мережа

Постановка проблеми. Світовий економічний розвиток характеризується істотним загостренням проблем забезпечення сталого, збалансованого та взаємообумовленого функціонування усіх сфер життєдіяльності національних систем. Саме тому подальші трансформаційні процеси в агропродовольчій сфері повинні відповідати принципам сталого розвитку та екологічної безпеки. Не викликає сумніву той факт, що прискорений розвиток виробництва завжди вимагає відповідного ступеня розвитку інфраструктурних галузей. Зважаючи на це, питання трансформації інфраструктури агропродовольчої сфери на засадах сталого розвитку набувають особливої актуальності.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз екологічних проблем формування засад сталого сільського розвитку. Для досягнення поставленої мети визначено такі основні завдання:

– проаналізувати екологічні проблеми, які зумовлені нерациональним використанням земельних ресурсів у сільському господарстві;

– провести аналіз потенційних можливостей екологічного розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню проблем екологічного формування засад сталого сільського розвитку присвячено чимало праць вітчизняних вчених – І. Бистрякова, М. Волощука, С. Кваші, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, Р. Фатхутдінова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Ними обґрунтувалися принципи і методи управління земельними ресурсами, але проблеми управління саме раціональним і екологічнобезпечним використанням та охороною земельних ресурсів, зокрема сільськогосподарських угідь, залишаються недостатньо опрацьованими з точки зору забезпечення комплексного еколого-економічного підходу щодо організації аграрного землекористування в ринковій економіці.

Викладення основного матеріалу. Справедливою є думка, що глобальний економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією

природних ресурсів. Наслідки такої економічної діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, погіршення якості довкілля та зростання витрат на відтворення природної рівноваги. Для країн, зорієнтованих на стале економічне зростання, збереження навколишнього середовища є головним аспектом стратегії їхнього прогресу, оскільки досягнення стану екологічнозбалансованого самопідтримувального розвитку, по суті, тотожне зростанню якості життя й добробуту при зменшенні екологічного навантаження [2]. В світлі цього твердження, подальші процеси реформування в національній економіці в цілому, та в агропродовольчій сфері, зокрема, об'єктивно потребують розробки моделей та механізмів, що базуються на принципах сталого розвитку та екологічної безпеки.

Першими вдарили на сполах щодо екологічної безпеки співіснування розвинені країни світу. Учені цих країн першими дослідили згубний для навколишнього середовища взаємозв'язок між зростанням економіки та підвищенням антропогенного навантаження. Тому країни з перехідною економікою та країни, що розвиваються, повинні зробити з цього висновки і, обираючи для себе пріоритети розвитку, не повторити помилок розвинених країн світу, врахувавши у своєму розвитку екологічний імператив. Задоволення екологічних потреб населення, тісно пов'язуючи їх із соціальними, стає новим напрямком у соціально-економічному розвитку держави. Флагманами в екологізації економіки стали США, Канада, Японія. Боротьба за лідерство в екологічній сфері на глобальному рівні стає новою формою міжнародної конкуренції. Щоб зайняти лідируючу позицію у цій конкуренції, країнам із перехідною економікою необхідно оцінити свої можливості і шанси та здійснити корективи свого розвитку.

Дану оцінку наведемо у порівнянні з іншими країнами на основі визначених критеріїв за допомогою табл. 1.

Таблиця 1. Оцінка сильних і слабких сторін екологічного розвитку країн світу

Критерій оцінки	Розвинені країни	Країни з перехідною економікою	Країни, що розвиваються
Оцінка природоохоронного та природовідтворювального механізму в країні	Високосередня + (х)	Середньо-низька х (-)	Низька -
Включення екологічного імперативу у політичний процес держави	Високе +	Низьке -	Відсутнє -
Екологічні інтереси суспільства	Високий прояв +	Відсутні -	Відсутні -
Оцінка основних природних ресурсів країни і її місце в світовому співробітництві	Середня + (х)	Висока +	Висока +
Забезпеченість природними ресурсами	Середньонизька х	Середня +	Висока +
Інтенсивність добування природних ресурсів по відношенню до їх загальних запасів	Середня х	Висока -	Висока -
Екологізований попит і пропозиція	Високий +	Низький -	Відсутній -
Залучення підприємницьких структур до фінансування природоохоронних і відтворювальних проектів	Відбувається +	Низьке х	Відсутнє -

Умовні позначення: + сильна сторона — позитивна оцінка; х недостатній рівень прояву характеристики (похідна характеристика критерію — нестійка); - слабка сторона — негативна оцінка

На нашу думку, для забезпечення основних принципів сталого розвитку та екологічної безпеки першочергову увагу слід звернути на проблеми раціонального використання сільськогосподарських земель. Адже, саме аграрне виробництво є сировинним базисом агропродовольчої сфери країни. На сьогодні необхідно переходити до інтенсивно-екологічного типу ведення сільськогосподарського виробництва, що передбачає оптимальний рівень розораності земель, розширене відтворення родючості ґрунтів, підтримання бездефіцитного балансу гумусу та інші заходи. Для аграрного виробництва пріоритетним завданням

сьогодення є удосконалення системи землеробства з обов'язковим урахуванням еколого-економічної ефективності. З огляду на це необхідно створення та функціонування відповідної інфраструктури, що забезпечуватиме раціональне та екологічнобезпечне використання земельних ресурсів.

Проблеми, пов'язані з ресурсними обмеженнями подальшого розвитку країни. Перш за все експерти звертають увагу на життєво важливі ресурси [1-7]:

– енергоресурси (зокрема, дефіцитність й подорожчання традиційних енергоносіїв) і прісної води;

– неефективне використання біоресурсів;
 – зменшення врожайності і родючості сільськогосподарських угідь;
 – зниження асиміляційного потенціалу екосистем;
 – запобігання погіршення генетичних ресурсів;
 – малою кількістю територій для будівництва нових енергогенеруючих потужностей (зокрема, АЕС).

Розглянемо екологічні питання на прикладі Черкаського регіону. Черкаська область розташована на Східноєвропейській рівнині, у басейні середньої течії Дніпра. Площа Черкаської області становить 2091,6 тис. га (3,5% від загальної площі України). Сільськогосподарські угіддя складають 1451,3 тис. га (69,4 % загальної площі), з них ріллі – 1271,6 тис. га (87,6% площі сільськогосподарських угідь). Область розташована у центральній частині України. Черкащина відіграє важливу роль в системі народного господарства України як регіон з високорозвинутим сільським

господарством, яке характеризується високою культурою ведення землеробства і тваринництва.

За більше як півстоліття з дня утворення області галузь сільського господарства постійно реформувалась, змінювалися пріоритети, відбувалася концентрація та спеціалізація, удосконалювалися технології вирощування сільськогосподарських культур. Земельний фонд Черкащини за своїм родючим потенціалом є одним з найвищих в державі і характеризується високою розораністю – площа ріллі становить 1271,6 тис. га або 60,8%. Площа сільськогосподарських угідь – 1454,8 тис.га або 3,5% угідь України. За обсягами валової продукції сільського господарства Черкащина займає 8 місце серед регіонів України і виробляє близько 5% загальнодержавного обсягу [8].

Внесення мінеральних та органічних добрив у ґрунт сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Внесення мінеральних та органічних добрив у ґрунт сільськогосподарськими підприємствами Черкаської області [8]

Показник	2000	2005	2007	2008	2009
Загальна посівна площа, тис. га	1029,6	882,2	901,7	927,1	913,7
Мінеральні добрива:					
Всього внесено в поживних речовинах, тис. ц	212,3	399,9	790,6	746,8	581,4
У тому числі: азотних, тис. ц	181,2	231,8	454,4	497,2	410,7
фосфорних, тис. ц	20,3	82,6	164,4	123,4	86,6
калійних, тис. ц	10,8	85,5	171,8	126,2	84,1
Удобрена площа під урожай, тис. га	309,3	416,8	645,9	725,5	662,9
% удобреної площі	30	47	72	78,3	72,6
Внесено на 1 га, кг	21	45,4	87,8	80,5	64
У тому числі: азотних, кг	17,6	26,3	50,4	53,6	46
фосфорних, кг	2,0	9,4	18,2	13,3	9
калійних, кг	1,4	9,7	19,2	13,6	9
Органічні добрива:					
Всього внесено в поживних речовинах, тис. т	2544,6	1000,9	935,1	1065,5	964,5
Удобрена площа, тис. га	47,9	19,0	17,1	24,7	26,8
% удобреної площі	5	2	2	2,7	2,9
Внесено на 1 га, т	2,5	1,1	1,0	1,1	1,1

Надмірне використання добрив призводить до засолення ґрунтів, разом з тим з року в рік родючість зменшується, однією з причин чого є виніс з полів родючого шару ґрунту. На даний час великий відсоток земель являються розораними і знаходяться в постійній експлуатації. Все це відбивається і на загальному стані сільського господарства.

На площі сільськогосподарських угідь, де застосовуються пестициди, існує ряд проблем, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, виробництвом і реалізацією сільськогосподарської продукції гарантованої якості, здоров'ям населення. Застосування пестицидів є непростю справою та вимагає додержання спеціальних вимог при проведенні робіт.

В нинішній час найбільше порушень фіксується при застосуванні пестицидів дрібними фермерськими господарствами, приватними особами, котрі, не маючи достатніх агрономічних знань та матеріального оснащення, можуть безконтрольно використовувати пестициди й агрохімікати. Небезпека використання

хімічних речовин пов'язана, по-перше, з їх токсичними властивостями, (гострим та хронічним загальнотоксичним, алергеним, канцерогенним, мутагеним та іншим впливом на організм людини), по-друге, з особливостями поведінки в об'єктах навколишнього середовища – стабільність, здатність до міграції та накопичення.

По всіх категоріях господарств Черкаської області під урожай 2009 року внесено 1,53 тис. тонн засобів захисту рослин, якими було оброблено 2184 тис. га посівів, на 1 га орних земель внесено 1,2 кг пестицидів.

Значимо, що значний вклад (65%) в забруднення атмосферного повітря Черкаської області вносить автотранспорт. В 2009 р. викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел склали 77,8 тис. т, що на 3 тис. т менше ніж у 2008р. Скорочення викидів відбулося за рахунок зменшення кількості індивідуального автотранспорту. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел надана в таблиці 3.

Таблиця 3. Динаміка викидів в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел, тис. т. [8]

Роки	Викиди в атмосферне повітря, тис. т.			Щільність викидів у розрахунку на 1 км ² , кг	Обсяги викидів у розрахунку на 1 особу, кг	Обсяг викидів на одиницю ВРП
	Всього	стаціонарними джерелами	пересувними джерелами			
2000	93,1	28,8	64,3	1376	20	*
2007	119,3	38,8	80,5	1855	29	0,009
2008	124,0	43,2	80,8	2065	33	**
2009	133,9	56,1	77,8	2684	43	**

* – ВРП (валовий регіональний продукт) розраховується з 2004 року,

** – дані щодо ВРП знаходяться на стадії обробки

На нашу думку, для вирішення проблем охорони атмосферного повітря в Черкаській області потрібне оздоровлення економіки в цілому по Україні, впровадження сучасних технологій, газоочисного устаткування, фінансування природоохоронних заходів.

Для зниження викидів забруднюючих речовин від автотранспорту необхідно припинити використання етилового бензину, ввезення і експлуатацію автотранспорту, викиди забруднюючих речовин від якого

не відповідають встановленим нормам, покращення якості шляхового покриття.

На території Черкаської області частково формується стік басейну Дніпра та Південного Бугу. Тому особливо гострою є проблема припинення викиду неочищених та недостатньо очищених стічних вод.

Непокоїть проблема контролю та обліку тари з-під пестицидів та агрохімікатів, яка після використання стає відходом. Як показали перевірки на місцях, контроль і

облік не налагоджені належним чином, тара розкрадається і створює потенційну загрозу забруднення атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів.

Відповідно до рекомендацій Всеєвропейської стратегії збереження біологічного ландшафтного різноманіття, в Україні формується національна екологічна мережа. Її основним завданням є збереження, розширення, відтворення та охорона єдиної системи територій з природним станом ландшафту та інших природних комплексів, які підлягають особливій охороні та ліквідації на цих землях негативного впливу господарської та іншої діяльності.

Формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду Черкаської області шляхом віднесення частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів. При формуванні екологічної мережі збільшення її площі може бути здійснено за рахунок наступних заходів:

1. Створення об'єктів природно-заповідного фонду високих категорій заповідання, як основних ядер

Таблиця 4. Площі земельних угідь – складових національної екомережі, тис.га. [8]

Категорії землекористування	2000	2005	2007	2008	2009
Землі природного призначення	39,67	39,33	39,81	44,33	53,77
Сіножаті та пасовища	143,6	145,3	143,9	143,5	143,8
Землі водного господарства (рибні ставки)	107,5	13,0	12,9	12,9	12,9
Землі водного фонду	164,7	164,8	166,5	166,5	166,3
у т.ч. площа рибних ставків					
Землі оздоровчого призначення	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Землі рекреаційного призначення	0,1	0,1	0,1	1,4	1,4
Землі історико-культурного призначення	0,4	0,6	0,6	0,6	0,6
Ліси	340,4	337,6	338,2	338,4	338,5

Із загальної площі Черкаської області (2091,6 тис. га) сільськогосподарські землі складають 1487,5 тис. га, в тому числі сільськогосподарські угіддя 1451,3 тис. га, з них: рілля – 1271,6 тис. га, перелogi – 8,8 тис. га, багаторічні насадження – 27,1 тис. га, сіножаті – 65,3

елементів екомережі (природних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків);

2. Збереження природних ландшафтів на ділянках, що мають історико-культурну цінність;

3. Запровадження особливого режиму використання водоохоронних та прибережних захисних смуг;

4. Створення захисних насаджень та полезахисних лісових смуг, залуження земель;

5. Збереження природних ландшафтів на землях промисловості, транспорту, зв'язку, оборони;

6. Екологічно доцільне збільшення площі лісів.

Реальне збереження та відновлення ключових екосистем та середовищ існування видів рослин і тварин забезпечується лише у тому випадку, коли вони потрапляють у систему заповідних об'єктів. Площі земельних угідь – складових національної екомережі за роками в таблиці 4.

тис. га, пасовища – 78,5 тис. га, інші сільськогосподарські землі – 36,2 тис. га (площа сільськогосподарських угідь області, у порівнянні з минулим роком, зменшилась на 0,1 тис. га.). Динаміка структури земельного фонду області представлена в таблиці 5.

Таблиця 5. Динаміка структури земельного фонду області [8]

Основні види угідь	2005		2009	
	Всього, тис.га	% до загальної площі території	Всього, тис.га	% до загальної площі території
Загальна територія	2091,6	100	2091,6	100
у тому числі:				
1. Сільськогосподарські угіддя	1454,7	69,5	1451,3	69,4
2. Ліси і інші лісовкриті площі	337,6	16,1	338,5	16,18
3. Забудовані землі	82,1	3,9	83,7	4,00
4. Відкриті заболочені землі	29,3	1,4	30,4	1,45
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	16	0,8	15,6	0,75
6. Інші землі	37,0	1,77	36,2	1,73
Усього земель (суша)	1956,7	93,5	1955,7	93,51
Території, що покриті поверхневими водами	134,9	6,4	135,9	6,49

Інформація щодо наявності деградованих і малопродуктивних земель та їх консервація у 2009 р. представлена в таблиці 6.

Таблиця 6. Наявність деградованих і малопродуктивних земель та їх консервація у 2009 р. [8]

Види земель	Разом на початок року, тис.га	Проведено консервацію, тис.га	Потребують консервації, тис.га
Деградовані землі	361,8	3,2	96,1
Малопродуктивні землі	108,8	0,5	43,4

Сучасний стан використання земельних ресурсів області не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ рілля, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Сільськогосподарська освоєність земель перевищує екологічно допустиму, і протягом років залишилась майже незмінною. Так, із загальної площі області (2091,6 тис. га) 1451,3 тис. га або 69,4 % займають сільськогосподарські угіддя, в тому числі рілля – 1271,6 тис. га (60,8%).

Нераціональна система землекористування призвела до тяжких екологічних наслідків, а саме наявності таких проявів деградації земель як ерозія, техногенне забруднення, вторинне осолонцювання, підтоплення та зсуви ґрунтів.

Відомо, що для забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу сільгоспвиробників на довкілля, необхідно кардинально переосмислити ставлення до природоохоронних проблем, використання та відтворення земельних ресурсів, їх техногенного навантаження, припинення процесів їх деградації та "включення" механізмів по їх відтворенню. Настав час зміцнювати організуючу роль держави в екологізації аграрного сектору економіки, в тому числі в розбудові механізмів економічного стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до природоохоронної діяльності, запровадження додаткових важелів адміністративного регулювання, налагодження дієвого контролю за дотриманням природоохоронного законодавства.

Аналізуючи динаміку процесу перерозподілу прав на землю, а саме: домінування права приватної власності на землю, оренду земель в аграрному секторі, стан сільськогосподарської освоєності територій та відсутність ефективного моніторингу, свідчить про зниження ефективності державного контролю за використанням і охороною земель, ускладнення процесу впровадження науково обґрунтованих заходів поліпшення екологічної ситуації на шляху до створення основи екологічно сталого землекористування.

За такої тенденції, на думку автора, для посилення ефективності управління природоохороною діяльністю в АПК необхідно:

1. Змінити співвідношення між природними і антропогенними ландшафтами у різних регіонах за рахунок консервації деградованих і малопродуктивних земель. Реалізація запропонованих заходів дозволить отримати у першому наближенні екологічно оптимізовану структуру земельного фонду України, а також збагатить агроландшафти природними екосистемами, що сприятиме збільшенню біорізноманіття, підвищенню його стійкості, опору деградаційним процесам.

2. Удосконалити екологічні нормативи у землекористуванні. Діючі екологічні нормативи щодо землекористування стосуються тільки деяких навантажень переважно хімічної природи, державних будівельних норм та деяких гірничотехнічних нормативів і розпоросені серед багатьох документів, більшість з яких виконує рекомендаційні функції не підкріплені законодавчими та нормативно-правовими актами. Основна частина таких документів розроблялася на базі досягнень науки XX століття без урахування міжнародних стандартів серії ISO – 114000.

Нові нормативи повинні бути гармонізовані зі стандартом Міжнародної організації із стандартизації (ISO) серії 14000, який охоплює сферу управління навколишнім природним середовищем і може використовуватися в організаціях всіх типів і масштабів діяльності з урахуванням їх відмінностей [3].

3. Впроваджувати організаційно-економічні механізми управління аграрним землекористуванням, перш за все:

– пільгове оподаткування тих землевласників, які вкладають кошти в заходи по охороні ґрунтів, екологічнобезпечні технології, будівництво охоронних споруд;

– звільнення від податків тієї частини прибутків аграрних, товаровиробників, яку вони спрямовують на проведення заходів з охорони земель;

– ввести екологічний податок на прибуток тих аграрних товаровиробників, які застосовують екологічнобезпечні технології, засоби і системи землеробства, що погіршують екологічний стан або виснажують ґрунти;

– розробити програму кредитування селян, якою передбачити часткове відшкодування урядом ставок кредитів комерційних банків, а також пріоритетність довгострокового кредитування заходів щодо раціонального землекористування;

– впровадити в практику страхування земель від зниження їх якісного стану за форс-мажорних обставин (стихійні природні явища прогнозування яких неможливе);

– передбачити санкції за неефективне сільськогосподарське землекористування;

– ввести оподаткування перерозподілу землі пов'язаною з її купівлею-продажем. Ставка податку має бути розрахована з урахуванням того, чи збережено цільове використання земельних ділянок. Найвищою вона має бути тоді, коли землі сільськогосподарського призначення змінюють своє цільове використання;

– для кожної ділянки, яка передається у власність або надається у користування для сільськогосподарського використання, на нашу думку, необхідне визначити умови екологічно безпечного землекористування, зокрема, оптимальний рівень розораності, місце та способи розміщення ерозійно-небезпечних культур обмеження в заходах хімізації та обробітку з фіксацією їх у спеціальних додатках де державних актів або договорів оренди земель.

Ринкові відносини в АПК вимагають створення широкої мережі обслуговуючих село сервісних організацій, фірм, кооперативів, які робили б послуги практично в усіх сферах сільськогосподарського виробництва, включаючи і екологію. Без таких служб не можна швидко вирішити проблему збереження біосфери, оскільки потрібна відповідна матеріально-технічна база і значні засоби. Варто враховувати і недостатній рівень знань фермерів із екології. Інакше в умовах нашої країни фермерські господарства нанесуть більше втрат природі, чим колгоспи і радгоспи, колективні сільськогосподарські господарства радянської доби.

4. Створити мережу лабораторій для аналітичного контролю якості сільськогосподарської продукції (залишкових кількостей пестицидів у сільськогосподарській продукції) та природного середовища. Такі лабораторії, оснащені сучасними засобами контролю можуть працювати на комерційних умовах і стати першим кроком в одержанні сільськогосподарської продукції, сертифікованої за європейськими стандартами.

5. Формувати відкриті, загальнодоступні банки інформації науково-технічних розробок з екології, а також банки даних стану оточуючого середовища. Це відкриває можливість зацікавленим підприємствам отримувати її і скоріше застосовувати у практичній діяльності. Маючи таку інформацію, можна буде швидше орієнтувати нижчестоящі ланки (насамперед підприємства, об'єднання, фермерів) на досягнення світових стандартів.

Прообразом таких організацій служить кооперативна система "Екстэншэн" у США, що представляє загальнонаціональну систему утворення і передачі наукових знань, технологій тим, хто в них має потребу, і в першу чергу, фермерам [5].

6. Створити екологічний банк, який будував би свою діяльність по окремих народногосподарських комплексах, включаючи агропромисловий. Завданням такої банківської установи мають бути:

– акумулювання вільних фінансових ресурсів населення, підприємств і суспільства на охорону природи і найбільш ефективно їх використовувати. Концентруючи фінансові ресурси міністерств, відомств, підприємств, зацікавлених іноземних фірм, можна було б здійснювати кредитування національних і міжнародних екологічних програм;

– запровадження страхування екологічних ризиків, що дозволить, з одного боку, "одержати" додаткове джерело фінансових засобів, а з іншого боку – забезпечити відшкодування збитку природі в аварійних випадках;

– надання допомоги сільгоспвиробникам по впровадженню природоохоронних заходів, створенні різного роду консультативних організацій (інжинірингових фірм), пільгових кредитів на реконструкцію екологічно небезпечних підприємств АПК;

– акумулювання фінансових ресурсів, отриманих за порушення природоохоронного законодавства (різні штрафи), і використовувати їх за призначенням з відшкодування шкоди заподіяної навколишньому середовищу сільгоспвиробниками;

– організація фондових бірж із продажу цінних паперів (акцій, облігацій), вкладених у природоохоронну діяльність. У свою чергу, біржі впливали б на курс акцій логічно небезпечних і чистих виробництв. Тим самим, фондові біржі при екобанках ще більше підсилювали б потік фінансових ресурсів і автоматично створювали умови для переливу коштів у нові галузі народного господарства, нешкідливі для природи. У країнах з розвинутою ринковою економікою (ФРН, США) перші екобанки з'явилися ще в 80-ті роки [4].

7. Створити розгалужену інституціональну інфраструктуру кредитування з врахуванням затвердженої Концепції розвитку системи кредитної кооперації. Це сприятиме більш ширшому залученню й акумуляції тимчасово вільних коштів жителів і підприємств сільської місцевості для розв'язання не тільки економічних, а й екологічних проблем в сільському господарстві.

8. Розробити систему нормативно-правових актів, які б, з одного боку, заохочували обґрунтовану природоохоронну діяльність, а з другого – забороняли діяльність, що викликає екологічно негативні наслідки у сільгоспвиробництві. Перш за все, необхідно створити атмосферу найбільшої сприятливості охороні ґрунтів, для чого доцільно впровадити державну програму охорони ґрунтів, ряд інших заходів ("День захисту ґрунтів", Фонд фінансування першочергових антидеградаційних меліорацій, принципово нові освітнянські підручники для вузів і, особливо, середніх шкіл).

Поряд з цим, необхідно прийняти ряд законодавчих і нормативних документів, які активізували природоохоронні роботи, а саме:

- прийняти Закони України "Про охорону земель" та "Про консервацію цих земель";

- прийняти нову редакцію закону про земельний кадастр і моніторинг, про бонітети, про вивід із ріллі (консервацію) ерозійно небезпечних і деградованих земель;
- вирішити питання про фінансування природоохоронних заходів з Державного бюджету або Законом України "Про Державний бюджет" визначити цільовий характер використання коштів від плати за землю;

- прискорити розробку та затвердження методики визначення збитків, які несуть власники землі та землекористувачі в охоронних зонах електроніки, газопроводів та інших об'єктів, адже обмеження використання цих земель впливають на екологічний стан, господарську діяльність власників і землекористувачів та обмежують їх права;

- законодавчо закріпити на загальнодержавному рівні положення стосовно здійснення регіональними громадськими екологічними організаціями контрольних функцій, за використанням та охороною земель;

- передбачити процедуру діяльності державних органів по виконанню контрольних функцій, розробити та затвердити на рівні Кабінету Міністрів України, положення про порядок здійснення регіонального контролю за використанням та охороною земель, а також положення про координацію та взаємодію державних правоохоронних органів у процесі впровадження регіонального земельного контролю;

- чітко прописати в Законі України „Про плату за землю” на які види робі-спрямовуються кошти, зібрані з податків, а які фінансуються за рахунок самих землевласників, а також чітко визначити відповідальність усіх рівнів виконавчої влади землевласників за порушення вищезазначеного закону;

- внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині відповідальності за порушення вимог земельного законодавства відповідно до Земельного кодексу України;

- внести зміни до ст. 14, 188 Земельного кодексу щодо забезпечення проведення державного контролю за використанням та охороною земель спеціальне вповноваженими органами державного управління в галузі охорони навколишньої природного середовища та використання природних ресурсів, як це передбачено ст.20 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища".

9. Створити державну та регіональні системи, програми ведення моніторинг, земель як складової частини державної системи моніторингу довкілля. Служба моніторингу та дистанційного зондування земель повинна являти собою держави, систему спостережень за станом земельного фонду незалежно від зони їх розташування та економічних показників.

10. Впровадженню альтернативних ресурсозберігаючих і безпечних технологій та систем землеробства, що дозволить землекористувачам знизити рівень забруднення земель і поліпшити їх якість. Насамперед, це стосується питань раціонального використання мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин і боротьби шкідниками сільськогосподарських культур.

11. Удосконалити матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств щодо зниження негативного впливу на структуру ґрунтового покриву (його ущільнення) через зменшення кількості проходів сільськогосподарської техніки тощо.

Реалізація намічених заходів сприятиме зменшенню ерозійних процесів забезпечить протиерозійну стійкість агроландшафтів, оптимізацію співвідношення земельних угідь, формуванню екологічно безпечних агроландшафтів, підвищений: відновлювального потенціалу сільськогосподарських угідь та відтворенню родючості ґрунтів у сільськогосподарських господарствах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, охорона земель і відтворення родючості ґрунтів – складна багатоперспективна проблема, вирішення якої потребує коштів, відповідних рішень законодавчого характеру. Окремі агротехнічні заходи не завжди можуть забезпечити захист ґрунтів від антропогенних впливів. Принциповим заходом є вилучення з інтенсивного обробітку деградованих земель з метою їх заліснення чи залуження.

Список використаних літературних джерел:

1. *Власов В.І.* Підтримка сільгоспвиробників у зарубіжних країнах / В.І. Власов // *Економіка АПК.* – 2009. – № 5. – С. 22–26.
2. *Збарський В.К.* Конкуреноспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств: монографія / В.К. Збарський, М.А. Місевич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 310 с.
3. *Онегіна В.* Зміна аграрної парадигми та державна аграрна політика у розвинутих країнах / В.Онегіна // *Економіка України.* – 2010. – №11. – С. 62–72.
4. *Лукінов І.І.* Вибрані праці: у 2-х кн. / І.І. Лукінов.– К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – Кн.1. – 816 с.
5. *Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В.М. Зубець (голова) та ін.* – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.
6. *Панасюк Б.Я.* Фінансове забезпечення розвитку агропромислового комплексу / Б.Я. Панасюк, Ф.О. Ярошенко // *Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник.* – 2003. – Вип. 14. – С. 71–79.
7. *Перспективи розвитку АПК в умовах членства України в СОТ: методичні рекомендації.* – Луганськ, 2008. – С. 26–28.
8. *Статистичні матеріали офіційного сайту Головного управління статистики у Черкаській області [Електронний ресурс].* Режим доступу: www.ck.ukrstat.gov.ua

НЕБЕСЕНКО Володимир Дмитрович – аспірант Інституту агроєкології Національної академії аграрних наук України.

Наукові інтереси:

– проблеми сталого розвитку сільського господарства.

Стаття надійшла до редакції: 05.10.2012 р.